

δὲν εἶναι παρὰ ζήτημα ἀναλογικῆς συνθέσεως τῶν δύο πρωτογενῶν στοιχείων. Ἐπειδὴ φυσικὴ ὁροθετικὴ γραμμὴ δὲν ὑφίσταται μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν πρωτογενῶν συστατικῶν, αἱ ἑκάστοτε συνθέσεις εἶναι μεταβληταὶ καὶ ἀποκλειστικῶς ζήτημα ἰδικῆς μας τοποθετήσεως. Ὡστε, λοιπόν, θὰ ἐρωτήσῃ τις καὶ πάλιν, εἶναι τὸ ἴδιο ἀλήθεια καὶ πλάνη; Μία δικαστικὴ πλάνη π.χ. εἶναι τὸ ἴδιο μὲ τὴν ἀλήθειαν; Προφανῶς ὄχι ἔτσι. Ὅπως δὲν εἶναι τὸ ἴδιο ὁ σίδηρος καὶ ὁ χρυσὸς παρ' ὄλο πού ἡ Χημεία καὶ ἡ Φυσικὴ δέχονται σήμερον τὴν ὁμοιογένειαν τῶν συνθετικῶν στοιχείων, τῶν ἠλεκτριόντων, ἀκριβῶς ἔτσι δὲν εἶναι τὸ ἴδιο ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ πλάνη. Ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ πλάνη ἔχουν τὴν ἴδιαν ἀντιφατικὴν σύνθεσιν, ποικίλλουσιν ἀναλόγως καὶ ἄλλοτε ἄλλως, ἢ ἀντιστροφή δὲ εἶναι δυνατὴ ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν. Ὅ,τι εἶναι τώρα ἀλήθεια ἀναστρέφεται κάποτε εἰς πλάνην καὶ ὅ,τι εἶναι πλάνη γίνεται ἐνδεχομένως ἀλήθεια. Εἰς ὅλας τὰς ἐποχὰς καὶ περισσότερον εἰς τὴν ἰδικὴν μας ἐποχὴν, τὸ ἴδιο πρᾶγμα, ἡ ἴδια δοξασία, εἶναι ὑπερτάτη ἀρετὴ διὰ τοὺς μὲν, ὑπερτάτη κακία καὶ προδοσία διὰ τοὺς δέ. Ἀκόμη καὶ τὰ φαινομενικῶς ἀτράνταχτα ἐπιχειρήματα τῶν λογικῶν κανόνων, τῶν ἀριθμητικῶν σχέσεων καὶ τῆς ἀρχῆς τῆς αἰτιότητος δύνανται δι' ἀντιστροφῆς νὰ ἀποδειχθῶν ἀπατηλά. Ὅταν μέσα στὴν ἔννοια τῆς αἰτιότητος ἐνυπάρχη ἢ ἀντίθετος ἔννοια τῆς μὴ αἰτιότητος (νόμος ἀντιθέσεως), ὅπως ἀκριβῶς μέσα εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ ψυχροῦ τὸ θερμόν, τοῦ ὑψηλοῦ τὸ χαμηλόν—μέσα εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς τάξεως ἢ ἀταξία καὶ τῆς ἀγάπης τὸ μῖσος, ἔτσι καὶ τὸ αὐταπόδεικτον ἐπιχείρημα ἐνὸς ὁρατοῦ ἀντικειμένου, στηριζόμενον ἐπὶ τῆς προϋποθέσεως περὶ τῆς βεβαίας ὑπάρξεως τοῦ ἀντικειμενικοῦ κόσμου, ἀναιρεῖται καὶ καταπίπτει ὑπὸ τῆς ἐπίσης αὐταποδείκτου ἔννοιαις τοῦ ὑποκειμένου, πού δὲν ἠμπορεῖ νὰ νοηθῇ παρὰ ὡς ἄρνησις τοῦ ἀντικειμενικοῦ κόσμου, ἀδιαφόρως ἂν εἶναι καὶ ἄρνησις, ἀλλὰ καὶ συνεξάρτημα αὐτοῦ. Κατ' ἀναλογίαν καὶ ἡ ἔννοια τοῦ θαύματος δὲν ἠμπορεῖ νὰ χαρακτηρισθῇ οὐτοπιστικὴ, ἀφοῦ ὅλοι ἡμεῖς, ἀποδεχόμενοι τὸ αὐτεξούσιον, γινόμεθα θαυματοποιοί, χωρὶς νὰ ἔχωμεν σαφῆ ἀνίληψιν αὐτῆς τῆς ὑπερνοητῆς ἰδιότητός μας· γιατί μέσα εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ αὐτεξουσίου ἐξυπονοεῖται μία ὑπερβατικὴ ἰκανότης, πού ἀναιρεῖ τὴν ἀναγκαιότητα τῶν λογικῶν κανόνων, τῶν ἀριθμῶν καὶ τῶν αἰτίων.

Συνεπεῖς πρὸς τὸ ἀρχικόν σχέδιον τῆς ἀναλύσεως ὅλων ἀδιακοίτως τῶν λέξεων, θὰ ἐπιμείνωμεν, ὡς τόσον, διὰ λόγους εὐκολίας, εἰς ἑκείνες, πού εὐρίσκονται περισσότερον εἰς τὴν ἡμερησίαν χρῆσιν. Μία ἀπ' αὐτὰς εἶναι καὶ ἡ λέξις ἀπόδειξις. Ἡ ὁδὸς πρὸς τὴν ἀλήθειαν, ἢ ὁδὸς τῆς βεβαιότητος εἶναι ὅπως λέγουν πολλοὶ ἡ ὁδὸς τῶν ἀποδείξεων—γι' αὐτὸ καὶ εἶναι

ἀνάγκη νὰ ἀσχοληθῶμεν ἰδιαιτέρως μὲ τὴν λέξιν αὐτήν. Εἶναι καὶ αὕτη μία λέξις ὅπως ὅλες, καὶ θὰ ἐρμηνευθῇ ὁμοίως δι' ἀναφορᾶς πρὸς τὴν "κλίμακα". Κάθε ἀπόδειξις εἶναι ἔννοια μικτὴ θετικο-ἀρνητικὴ, ἄρα κάθε ἀπόδειξις εἶναι καὶ δὲν εἶναι ἀπόδειξις.

Ἄλλὰ ποῦ βασιίζεται αὕτη ἡ φαινομενικὴ παραδοξολογία ;

Ὡς ἀπόδειξιν συνήθως ἐννοοῦμεν κάτι ποῦ αἰσθανόμεθα νὰ μᾶς πείθῃ πὼς αὐτὸ εἶναι ἔτσι καὶ ὄχι ἄλλῶς. Ἀπόδειξις εἶναι ἡ ἐπιτακτικὴ ἀνάγκη, ποῦ ἀπὸ κοινοῦ αἰσθανόμεθα, νὰ ἀποδεχθῶμεν μίαν σειρὰν λογικῶς ἀναγκαίων συλλογισμῶν. Στὴν ἰδίαν ἀκατανίκητον ἀνάγκην στηρίζεται καὶ ἡ λέξις αὐταπόδειξις καὶ αὕτη ὁμοίως προϋποθέτει μίαν ἐπιτακτικὴν ὑποχρέωσιν, μίαν ἐπιτακτικὴν ἀνάγκην. Ὅταν ὅμως αὕτη ἡ ἀκατανίκητος ἀνάγκη, ποῦ αἰσθανόμεθα, ἀφορᾶ ἐξ ἴσου δύο ἀμοιβαίως ἀντιφατικὰς ἀρχάς, ὅπως εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς αἰτιότητος καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ αὐτεξουσίου, ποῦ ἡ κάθε μία ἀπ' αὐτὰς δὲν ἠμπορεῖ νὰ νοηθῇ παρὰ ὡς ἀρνήσις τῆς ἄλλης, ὅταν ἡ ἰδία οὕτῃ ἐπιτακτικὴ καὶ ἀκατανίκητος ἀνάγκη μᾶς ὑποχρεώνει νὰ δεχόμεθα ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν, παραλλήλως, καὶ τὴν μίαν ἀρχὴν καὶ τὴν ἄλλην, τὴν στιγμὴν ἀκριβῶς ἐκείνην ἐναλλασσόμεθα μεταξὺ θέσεως καὶ ἀρνήσεως, μεταξὺ τῆς μᾶς ἔννοιας καὶ τῆς ἄλλης χωρὶς νὰ ἔχωμεν σαφῆ ἀντίληψιν τῆς λογικῆς αὐτῆς ἀσυνεπείας. Ἄν καὶ πάντοτε μαζὶ εἰς μίαν στενὴν ἀλληλεξάρτησιν ἡ αἰτιότης καὶ τὸ αὐτεξούσιον, εἶναι ὡς τὸσον ἔννοιαι ἐκ διαμέτρου ἀντιφατικαί, ἀφοῦ ἡ κάθε μία, διὰ νὰ σταθῇ μόνη της, ἀναιρεῖ τὴν ἄλλην, ἀφοῦ ἡ κάθε μία ἀπ' αὐτὰς τίς δύο ἀρχές δὲν ἠμπορεῖ νὰ νοηθῇ παρὰ ὡς ἀρνήσις τῆς ἄλλης.

Μὴ νομίσετε ὅμως ὅτι αὐτὸ τὸ τελευταῖον εἶναι εὐκολονόητον. Οἱ περισσότεροι ἀντιπαρέρχονται τὴν μεταξὺ αἰτιότητος-αὐτεξουσίου ἀντίφασιν μὲ ἐπιπολαιότητα ἢ ἀδιαφορίαν, οὐδὲ κὰν ὑποπτευόμενοι ὅτι ἐκεῖ μέσα κρύπτεται τὸ κλειδί ὅλων τῶν φιλοσοφικῶν προβλημάτων. Μὲ λίγη προσοχὴ ἠμποροῦμε νὰ ἀνακαλύψουμε τὸ κλειδί αὐτό, κρυμμένο μέσα σὲ χιλιάδες κοινόχρηστες φράσεις, ποῦ ὅλοένα ἀραδιάζουμε ὅλοι ἡμεῖς οἱ πρακτικοὶ ἄνθρωποι. (Ἐπρεπε γὰρ τὸ εἶχε σκεφθῇ γιὰ νὰ προλάβῃ) ἔπαναλαμβάνουμε ὅλη τὴν ὥρα ἐπικρίνοντας ξένον τινά. Ἐ, λοιπόν, ὅταν ἀποδοκιμάζουμε καὶ ἐν γενεὶ ἐπικρίνουμε, ἀρνούμεθα ἀσυναισθήτως τὴν ἀρχὴν τῆς αἰτιότητος καὶ δεχόμεθα τὸ αὐτεξούσιον. Τὸ ἴδιο ἀκριβῶς, ὅταν λέμε ὅτι ἐπήραμε κάποια ἀπόφασιν ἢ ὅτι ἀπερρίψαμε μίαν πρότασιν. Τὸ ἴδιο, ἀναγνωρίζουμε αὐτεξούσιον, ὅταν ζητοῦμε ἢ ἀποκρούομεν ἢ προσειδοποιοῦμεν ἢ ἐπιμένομεν. Ἐπίσης ὅταν λέμε πὼς κάτι δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ ἡμᾶς, ἐξυπονοοῦντες ὅτι ὑπάρχουν πολλὰ ἄλλα πράγματα ποῦ ὅπωςδήποτε ἐξαρτῶνται καὶ ἀναγνωρίζοντες οὕτω :

σιωπηρῶς τὸ αὐτεξούσιον. Αἱ λέξεις προσπάθεια, ἀπόφασις, διστακτικότητα ἢ ἐπιμονή, εἶναι ὀλίγες ἀπὸ τῆς ἀναρίθμητες ἄλλες, πού χαρακτηρίζουν αὐτὴ τὴ θεία πεμπουσία, πού ὅλοι διαθέτουμε, γιὰ νὰ μπορούμε νὰ καταστρατηγοῦμε τὸ κυριαρχικὸν κῦρος τῆς αἰτιότητος, ἐπεμβαίνοντες καὶ παραμερίζοντες ἢ καταλύοντες τὰς προὔπαρχούσας αἰτιώδεις ἀλύσσους, μὲ τὰς ὁποίας, κατὰ τὴν μίαν ἀποψιν τὴν αὐστηρῶς αἰτιοκρατικὴν, τὴν ντετερμινιστικὴν, ἀλυσσοδέονται ἐρμητικῶς τὰ πάντα.

Κάθε ἀπόδειξις καὶ αὐταπόδειξις ξεκινάει ἀπὸ τὴν ἴδια πάντοτε ἀντιφατικὴν βᾶσι· καὶ ὅταν ἀκόμη μία ἀπόδειξις ἢ μία κρίσις ἐξασφαλίσῃ τὴν εὐδοκίμασίαν τοῦ συνόλου, προὔποθέτει πάντοτε τὴν ἴδια ἀντιφατικὴν ῥίζαν. Ἐξ ἴσου λοιπὸν ἀντιφατικὴ εἶναι ἡ βᾶσις οἵασδήποτε ἀποδείξεως, πού στηρίζεται ἀδιάφορον ἐπὶ τῆς παμψηφίας ἢ τῆς πλειοψηφίας· ὁ ἀντιφατικὸς πυρὴν κρύπτεται πάντοτε εἰς τὸ βάθος ἀκόμη καὶ ἐπὶ πανανθρώπινης ὁμοφωνίας.

Μία κρίσις, πού ἀναγνωρίζεται ὡς αὐταπόδεικτος, ἔστω διὰ παμψηφίας, ὅπως εἶναι τὸ $2+2=4$, ἀναιρεῖται ὑφ' ἡμῶν τῶν ἰδίων ἀσυναισθήτως μετὰ μίαν στιγμὴν. Ἡ φράσις π.χ. «ἐκαμαλάθος ἢ ἐκάματε λάθος», εἶναι καταλυτικὴ, καὶ ἀναιρεῖ τὴν ὑποτιθεμένην ὀρθότητα τοῦ $2+2=4$, καὶ τόσον περισσότερον, ὅσον καὶ ἡ φράσις «ἐκαμα λάθος» ἀναγνωρίζεται ἀπὸ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους ὡς φράσις λογικὴ. Ἀλλ' ἡ φράσις αὕτη «ἐκαμα λάθος», ἐὰν δὲν ἀπιτώμεθα, σημαίνει ὅτι κάτι πού ἔχει ἤδη γίνεαι ἀπὸ ἡμᾶς ἢ ἀπὸ σαῶς, θὰ ἤμποροῦσε νὰ εἶχε γίνεαι ἄλλέως· καὶ αὐτὸ μὲ τὴν σειράν του σημαίνει ὅτι ἀναγνωρίζουμε εἰς τὸν ἑαυτό μας καὶ εἰς τοὺς ἄλλους τὴν δύναμι νὰ ἀλλάζουμε τὸ ποιητικὰ αἶτια ἑνὸς δεδομένου ἀποτελέσματος, χωρὶς μάλιστα καὶ νὰ τὰ γνωρίζουμε κἀν. Πόσον, τῇ ἀληθείᾳ, καταλυτικὴ τῆς ἀρχῆς τῆς αἰτιότητος εἶναι αὕτη ἡ τετριμμένη φράσις «ἐκαμαλάθος», πού κρύβει μέσα της τὴν ἔννοιαν τοῦ αὐτεξουσίου, τὴν ἴδιαν περιώνυμον ἀρχὴν τοῦ ἀπροσδιορίστου, με τὴν ὁποίαν ἀρχὴν, ὅλοι μας ἀσυναισθήτως κάθε στιγμὴ καταπατοῦμε τὴν κυριαρχίαν τῶν αἰτίων καὶ τὴν πρὸ ὀλίγου αἰτιοκρατικὴν νοοτροπίαν μας.

Ὅταν, λοιπὸν, μετὰ μίαν στιγμὴν, μία κρίσις αὐτοββαία καὶ αὐταπόδεικτος, ὅπως εἶναι τὸ $2+2=4$, ἀναιρηται ὑφ' ἡμῶν τῶν ἰδίων, κάθε ἀπόδειξις καὶ αὐταπόδειξις εἶναι καὶ δὲν εἶναι ἀπόδειξις, περικλείουσα ἐν ταυτῷ καὶ τὸ + καὶ τὸ —, καὶ τὴν θέσιν καὶ τὴν ἄρνησιν. Ἀναγνωρίζοντες ὅτι ἐκάματε κάποιο λάθος, ἐξυπακούεται ὅτι δεχόμεθα ὅτι κάτι πού ἐγένετο ἤδη, θὰ ἦτο δυνατόν, καὶ ἐξηγητᾶτο ἀπὸ ἡμᾶς, νὰ εἶχε γίνεαι ἄλλέως· ἀλλ' ὅταν τὸ κάθε τί γεννᾶται ἀπὸ προὔπαρχοντα αἶτια σύμφωνα μὲ τὴν ἀρχὴν τῆς αἰτιότητος καὶ τῆς λογικῆς ἀναγκαιότητος, διὰ νὰ δεχθῶμεν τὴν προηγουμένην πρότασιν (ὅτι ἐγένετο

λάθος) θὰ ἀρνηθῶμεν τὸν νόμον τῆς ἀνάγκης, τὴν ἔννοιαν τῆς λογικῆς ἀναγκαιότητος, θὰ ἀρνηθῶμεν αὐτὸ τὸ $2+2=4$. Ἐπάνω στὴ σαθρὴ αὐτὴ βάσι τῆς αὐταποδείξεως κατοχυρώνονται ὅλα τὰ λεγόμενα δεδομένα τῶν αἰσθήσεων καὶ μαζί μὲ αὐτὰ καὶ ἡ ἔννοια τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου. Ἡ μόνη ἀπόδειξις π. χ. ποὺ δυνάμεθα νὰ δώσωμεν διὰ τὴν ὑπαρξιν ἐνὸς ὄρατοῦ ἀντικειμένου εἶναι ὅτι ὅλοι τὸ βλέπομεν—ἢ μόνη ἀπόδειξις ποὺ δυνάμεθα νὰ δώσωμεν διὰ τὴν ὀρθότητα τοῦ συλλογισμοῦ $2+2=4$ εἶναι ὅτι ὅλοι αἰσθανόμεθα μετ' ἀναγκαιότητος τὴν ὀρθότητα αὐτῆν. Τί νὰ εἰπώμεν περὶ τοῦ κύρους τῶν ἀποδείξεων αὐτῶν ὅταν ἡμεῖς οἱ ἴδιοι μετὰ μίαν στιγμὴν, καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον ἀσυναίσθητως, θέτομεν ἐν ἀμφιβόλῳ καὶ τὴν ὑπαρξιν τοῦ ἀντικειμένου καὶ τὴν ὀρθότητα τῆς προτάσεως $2+2=4$. Ὁ καθένας μας, χωρὶς καθόλου νὰ παραλογίζεται, παίζει παντοῦ καὶ πάντοτε ἓνα ἀλλοπρόσαλλο παιγνίδι, ἀποδεχόμενος π. χ. διὰ τῆς ὁδοῦ τῆς αἰτιότητος τὴν βεβαίαν ὑπαρξιν τοῦ ἀντικειμενικοῦ κόσμου καὶ, διὰ τῆς ὁδοῦ τοῦ αὐτεξουσίου, θέτοντας ἐν ἀμφιβόλῳ τὴν ὑπαρξιν αὐτῆν—ἀποδεικνύοντες διὰ τῆς ὁδοῦ τῆς λογικῆς ἀναγκαιότητος τὴν ὀρθότητα τοῦ συλλογισμοῦ $2+2=4$ καὶ μετὰ μίαν στιγμὴν διὰ τῆς ὁδοῦ τοῦ αὐτεξουσίου θέτοντας ἐν ἀμφ.βόλῳ τὴν ὀρθότητα αὐτῆν.

Ὅλοι αἱ λεγόμενα λογικαὶ ἀποδείξεις, μὲ τις ὁποῖες κτίζομεν τὸ μέγα ἐπισημονικὸν οἰκοδόμημα, προὑποθέτουν πάντα κάποιαν αὐταπόδεικτον ἀφετηρίαν. Κάθε συμπέρασμα καὶ κάθε ἀπόδειξις, λοιπὸν, ὑποθέτει προτεθέντα, στηρίζεται εἰς προηγούμενα· αὐτὰ τὰ προηγούμενα ἢ εἶναι ἀφ' ἑαυτῶν προφανῆ καὶ δὲν ἔχουν ἀνάγκην ἀποδείξεως ἢ δὲν ἠμπορεῖ νὰ καθιδορθῶσι παρὰ εἰάν τὰ στηρίξωμεν ἐπὶ ἄλλων προτάσεων καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς. Ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἀναβῶμεν τοιούτουτρόπως εἰς τὸ ἄπειρον, λαμβάνομεν ὡς ἀφετηρίαν κρίσεις τινὰς αὐταποδείκτους, ἀξιώματα ἀφ' ἑαυτῶν φανερὰ καὶ χωροῦμεν ἐπαγωγικῶς, ἀκολουθοῦντες τὴν ὁδὸν τῆς λογικῆς ἀναγκαιότητος μέχρι τῆς τελικῆς ἀποδείξεως ἢ τοῦ τελικοῦ συμπεράσματος. Παντοῦ καὶ πάντοτε ἢ ἀναγκαιότητος, ἢ κατ' ἀνάγκην ἀκολουθία. Μία ἔννοια, ἢ εἶναι κατ' ἀνάγκην αὐταπόδεικτος ἢ ἀπορρέει ἐπίσης κατ' ἀνάγκην ἐκ τινος ἄλλης αὐταπόδεικτου ἔννοιᾶς. Ἀπόδειξις λοιπὸν καὶ αὐταπόδειξις σημαίνει ὅτι δέχομαι κάτι κατ' ἀνάγκην εἴτε κατ' εὐθείαν, ἀμέσως, ὅπως π. χ. ἓνα ἀντικείμενον εἶναι ὄρατὸν (αὐταπόδειξις), ἢ $2+2=4$ (αὐταπόδειξις), εἴτε ἐμέσως, συμπερασματικῶς, ἀλλὰ τὸ συμπερασματικῶς σημαίνει πάλιν κατ' ἀνάγκην. Ὅλα αὐτὰ τὰ εὐγνάγεται, ἔπεται, προὑποθέτει, στηρίζεται ἢ ἀπορρέει» σημαίνουν λογικὴν ἀναγκαιότητα ἀναπόφευκτον, εἶναι τὸ ἓνα ἀκέλος τὸ θετικόν, πανταχοῦ παρόν, εἶναι ἢ θετικὴ ἀναγκαιότης παντοῦ καὶ πάντοτε κρυμμένη μέσα εἰς τὴν οὐσίαν ὅλων τῶν λέξεων.

Ἄλλὰ καὶ τὸ ἄλλο σκέλος, τὸ ἀρνητικόν, δὲν ἀπουσιάζει ἐπίσης ποτέ, εἶναι καὶ αὐτὸ τὸ ἴδιο ἀναγκαιότης ἀλλ' ἀρνητικῆ, ἀφοῦ ἀναιρεῖ καὶ ἀναιρεῖται ἀπὸ τὸ ἄλλο· εἶναι τὸ ἀρνητικόν ἡμισυ τοῦ γνωσιολογικοῦ πυρῆνος, πρὸς ἐνεδρεύει ὁμοίως μέσα εἰς ὅλες ἀδιακρίτως τις προτάσεις καὶ εἰς ἐκεῖνες πρὸς λέγονται αὐταπόδεικτες καὶ ἰς ὅσες ἀκόμη ἔχουν ἀνάγκη μιᾶς οἰασδῆποτε ἀποδείξεως. Διὰ νὰ πεισθῆτε, δὲν ἔχετε παρὰ νὰ ἀνατάμειτε ὅλες ἐκεῖνες τις πρὸς συνηθισμένες φράσεις, πρὸς διαδηλοῦν τὴν ἐνεργὸν ἐπέμβασιν τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητος, τοῦ ἀνθρωπίνου ἐγώ, πρὸς προϋποθέτουν καὶ ἐξυπονοοῦν ὡς αὐταπόδεικτον καὶ αὐτοφάνῃ τὴν ἰκανότητα τοῦ ἀνθρώπου νὰ κατευθύνῃ μέχρις ἐνὸς ὁρίου τὴν πορείαν τῶν ἀτομικῶν καὶ κοινωνικῶν τοῦ ὑποθέσεων, νὰ κτίζῃ πόλεις καὶ νὰ νομοθετῇ, νὰ δημιουργῇ πολέμους καὶ ἐπαναστάσεις καὶ νὰ μὴ δέχεται συζήτησι, ὅτι ὅλα αὐτὰ ἡμπορεῖ νὰ γίνωνται μόνον τῶν ὑπὸ τὸ κράτος μιᾶς ἀναποφεύκτου ἀναγκαιότητος, ἐνὸς ἀναποφεύκτου εἰμαρομένου.

Δὲν ἡμπορεῖ νὰ χωρισθῇ τὸ (+) ἀπὸ τὸ (—) οὔτε τὸ (—) ἀπὸ τὸ (+) καὶ δὲν ἡμπορεῖ, διότι τὸ καθένα ἀπὸ αὐτὰ τὰ δύο ἐνῶ εἶναι ἀρνησις τοῦ ἄλλου, εἶναι καὶ συνεξάρτημα αὐτοῦ. Τὸ καθ' ἑαυτὸν ὑποκειμένον εἶναι ἀρνησις τοῦ ἀντικειμένου, ἀρνησις τῆς αἰτιότητος, εἶναι τὸ ἴδιον μὲ τὸ αὐτεξούσιον, ἀλλὰ καὶ μὲ τὸ μηδέν. Παρὰ ταῦτα δὲν μπορεῖτε νὰ χωρίσετε τὴν μία ἔννοια ἀπὸ τὴν ἄλλη—μέσα εἰς τὴν μία ἔννοια π.χ. τοῦ θετικοῦ προϋπάροχει ἢ ἄλλη, τοῦ ἀρνητικοῦ· αὐτὰ τὰ δύο συνυπάρχουν πάντα ἀν καὶ ἀντιφατικά· τὸ καθένα ἀπ' αὐτὰ τὰ δύο, ἐπαναλαμβάνομεν, εἶναι καὶ ἀρνησις τοῦ ἄλλου καὶ συνεξάρτημα αὐτοῦ· γιὰ τὸ ἀρνητικόν εἶναι πάντα συνεξάρτημα τοῦ θετικοῦ καὶ τὸ θετικόν συνεξάρτημα τοῦ ἀρνητικοῦ.

Ἐάν, λοιπόν, θέλετε νὰ μάθειτε ποῖον εἶναι αὐτὸ τὸ ἀρνητικόν ἡμισυ τοῦ γνωσιολογικοῦ πυρῆνος, πρὸς ὁριθώνεται πανταχοῦ παρὸν ὅπως καὶ τὸ θετικόν ἡμισυ (ἢ αἰτιότης) καὶ πρὸς νοθεύει οἰανδῆποτε ἀπόδειξιν καὶ αὐταπόδειξιν, δὲν ἔχετε παρὰ νὰ συλλάβετε τὴν ἔννοιαν τοῦ καθαρῶς ὑποκειμένου, τοῦ ἐγώ, πρὸς ταυτίζεται μὲ τὸ ἀρνητικὸν τῆς αἰτιότητος. Μέσα εἰς ὅλες τις χιλιάδες, τὰ ἐνεργητικὰ ῥήματα πρὸς ἀποτελοῦν τὴν ψυχὴν τοῦ προφορικοῦ καὶ γραπτοῦ λόγου καὶ θὰ ἡδυνάμεθα νὰ ἀπαριθμήσωμεν ὅσαδῆποτε, π.χ. (ἐνεργῶ, ἐπεμβαίνω, σκοπεύω, ἀποφασίζω, μηχανεύομαι, ταξινομῶ, ἐπικρίνω, κατηγορῶ, ἐπεξεργάζομαι, ἐτοιμάζομαι, ἀπορρίπτω ἢ ἀποδέχομαι καὶ πολλὰ ἄλλα) κρύπτεται ἢ ἔννοια τοῦ ἐνεργοῦντος, τοῦ καθαρῶς ὑποκειμένου καὶ ἢ ἔννοια αὐτῆ δὲν ἡμπορεῖ νὰ νοηθῇ ἄλλῶς παρὰ ὡς μὴ αἰτιότης, ὡς ἀρνησις τοῦ νόμου τῆς ἀνάγκης καὶ τῆς ἀναγκαιότητος τῶν ἀριθμητικῶν σχέσεων, ὡς ἀρνησις τοῦ $2+2=4$.

Ἀφ' ἐτέρου ὅλαι αἱ ἀφ' ἑαυτῶν φανεραὶ ἢ αὐταπόδεικτοι κρίσεις, πρὸς ἀποτελοῦν τὴν ἀφετηρίαν τῶν ἀποδεικτικῶν συλλο-

γισμῶν, ὅπως εἶναι οἱ κανόνες τῆς λογικῆς, τὰ δεδομένα τῶν αἰσθήσεων, αἱ ἀπλαῖ μαθηματικαὶ κρίσεις κλπ., περικλείουν τὸ θετικὸν στοιχεῖον, τοῦ θετικοῦ ὀρθολογισμοῦ. Δι' ὅλας αὐτὰς τὰς κρίσεις αἰσθανόμεθα μίαν ἐπιτακτικὴν ὑποχρέωσιν, μίαν ἀκατανίκητον ἀνάγκην. Τὴν ἰδίαν ὅμως ἀκατανίκητον ἀνάγκην αἰσθανόμεθα νὰ ἀποδεχθῶμεν ὡς αὐτοβεβαίως καὶ τὰς ἄλλας ποὺ ἔχουν ὡς ἀφετηρίαν τὸ ἀνθρώπινον ἐγὼ, τὰς οὕτως εἶπειν "ἐγωκεντρικάς, ποὺ ἂν καλὰ προσέξουμε, βλέπουμε πὼς ἔρχονται εἰς ἀντίφασιν μὲ τὴν προηγούμενες. Αὐτὰς ὁ ἐναλλασσόμενος ρυθμὸς τῆς σκέψεώς μας μεταξὺ θέσεως καὶ ἀρνήσεως, καταφαίνεται εἰς ὅλας ἐκείνας τὰς ἐκφράσεις μας, ποὺ σημαίνουν ὑποταγὴν εἰς τὴν ἀναγκαιότητα ἀφ' ἑνός, ἀλλ' ἐπίσης πρωτοβουλίαν καὶ ἀντιμετώπισιν οἵασδήποτε ἀντιξοότητος, δι' ἀναπτύξεως ἐνεργοῦ δραστηριότητος (προσωπικαὶ ἐπεμβάσεις καὶ κατορθώματα).

Κάθε ἐκδήλωσις ἐξυπονοοῖσα τὸ ἐγὼ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ὑπάρχει μία ἀπειρος πολυμορφία "ἐγωκεντρικῶν, ἐκδηλώσεων ὑπὸ τὴν εὐρύτεραν ἔννοιαν, καταλύει τὸν νόμον τῆς ἀνάγκης. Κάθε τέτοια ἐκδήλωσις, καὶ ἀναφέρομεν δυὸ - τρεῖς ἀπὸ τὴν ἀπειρες ποὺ ὑπάρχουν (π. χ. εἶναι ἀξιέπαινος ἢ ἀξιοκατάκριτος, διότι ἤρπασε ἢ ἔχασε τὴν εὐκαιρίαν) ἢ ἀκόμη (ἐπέτυχε διὰ τῆς προτάσεώς του νὰ συμβιβάσῃ τὰς ἀντιμαχομένας ἀπόψεις καὶ εὗρηκε οὕτω μίαν διέξοδον.... ἢ ἐπρόλαβε διὰ τῆς ἐγκαίρου ἐπεμβάσεώς του τὴν ἐξυφαινομένην συνωμοσίαν...) καταπατεῖ καὶ ἀπαρνεῖται τὸν ντετερμινιστικὸν μηχανισμόν, καταλύει τὸ κυριαρχικὸν κῦρος τῆς αἰτιότητος, εἶναι ἓνα φτερούγισμα πρὸς τὸν μαγικὸν κόσμον τῆς ἀνθρωπίνης καὶ τῆς θείας βουλευτικῆς ἐλευθερίας.

Ἀλλὰ καὶ ἀντιστρόφως, μὲ ἀφετηρίαν λογικὰς τινὰς προτάσεις ἠμποροῦμεν νὰ σχηματίσωμεν ὀλόκληρον ἄλυσσον ἀναγκαίων συλλογισμῶν· ὅλα τὰ «δηλαδὴ - ἐφ' ὅσον - ἀφοῦ - ἐπειδὴ - διότι - ἐπομένως - συνεπῶς» καὶ ἄλλα πολλὰ μὲ τὰ ὁποῖα προσδένομεν τὰς προτάσεις τοῦ προφορικοῦ ἢ γραπτοῦ λόγου, σημαίνουν τὴν κατ' ἀνάγκην ἀκολουθίαν, σημαίνουν ὅτι εἴμεθα δουλικῶς ὑποχρεωμένοι νὰ δεχθῶμε αὐτὸ ὡς συμπέρασμα, ἀφοῦ ἔχουμε δεχθῆ αὐτὸ τὸ προηγούμενον ὡς αὐταπόδεικτον. Κατὰ πόσον ὅμως μία ἔννοια εἶναι αὐταπόδεικτος καὶ λογικῶς ἀναγκαία, εἶναι ζήτημα ἐπιδεχόμενον πάντοτε πολλὰς ἀντιρροήσεις καὶ συζητήσεις. Μία κρίσις λογικὴ δι' ἐμὲ καὶ διὰ πολλοὺς ἄλλους, μία κρίσις λογιζομένη αὐταπόδεικτος, ἔστω ὑπὸ μιᾶς μεγάλης πλειοψηφίας, ἠμπορεῖ ὡραιότατα νὰ χαρακτηρισθῆ ὡς παράλογος καὶ ἐλάχιστα ἢ οὐδόπως αὐταπόδεικτος ὑπὸ ἑνός ἢ περισσοτέρων ἀτόμων.

Εἶναι ἀναντίρροητον ὅτι ὅλαι αἱ προβαλλόμεναι εἰς ἓνα ζήτημα ἔνστάσεις, ὅλαι αἱ τυχόν ἀντιρροήσεις, οἵαδήποτε διχογνω-

μία, ἔχουν τὴν προέλευσίν των εἰς αὐτὴν τὴν ἀντιφατικὴν φύσιν τοῦ νοητικοῦ ἡμῶν, εἰάν δὲν εἶναι διαφοραὶ καθαρῶς αἰτιοκρατικά. Μέσα εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς βεβαιότητος κρύπτεται πάντοτε, ἐξ ἀντιθέσεως, ἡ ἀρνητικὴ ἔννοια τῆς ἀβεβαιότητος, ἀπαράλλακτα ὅπως μέσα εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ ψυχροῦ τὸ θερμόν, τοῦ ὠραίου τὸ ἀσχημον, τοῦ καλοῦ τὸ αἰσχροόν, τοῦ ὑψηλοῦ τὸ χαμηλόν κλπ. καὶ ἡ φυσικὴ αὐτὴ ἀντίφασις εἶναι ἐκεῖνο ποὺ ἐκφράζεται μὲ τὸν λεγόμενον νόμον τῆς ἀντιθέσεως.

Ἄλλ' εἰάν ἡ ἀλήθεια δὲν συμπλήρη πάντοτε μὲ τὴν γνώμην τῆς πλειοψηφίας, τότε ποῖον εἶναι τὸ μέτρον, τὸ κριτήριον τῆς ἀληθείας; Ὄταν εἴμεθα ὑποχρεωμένοι ὡς ἀλήθεια νὰ δεχθῶμε τὰ δύο ἡμίση μίᾳς ἀντιφάσεως εἰς ἄλλοτε ἄλλην ἀναλογίαν, ἡ γνώμη τῆς πλειοψηφίας, ὡς κριτήριον, χάνει κάθε σημασίαν, διότι καὶ οἱ πλειοψηφοῦντες μετὰ μίαν στιγμὴν, ἀντιφάσκοντες πρὸς ἑαυτούς, ἀπορρίπτουν ἀσυναισθήτως ὅ,τι εἶχαν δεχθῆ μετ' ἀναγκαιότητος, τὴν ἀμέσως προηγουμένην στιγμὴν. Κατάμεστος ἀντιφάσεων εἶναι πάντοτε οἰδιδήποτε ἀποδεικτικὴ ἐπιχειρηματολογία, ἀφοῦ κάθε ἐπιχείρημα εἶναι συνεξάρτημα ἑνὸς θετικοῦ καὶ ἑνὸς ἀρνητικοῦ ἡμίσεος.

Εἶναι ἀνάγκη νὰ κατανοηθῆ, καὶ διὰ τοῦτο ἐπανερχόμεθα εἰς τὰ ἴδια, ὅτι ἡ λεγομένη λογικὴ ἀναγκαιότης καὶ αἱ λογικῶς ἀναγκαῖαι ἀλήθειαι δὲν εἶναι ἀπηλλαγμένοι ἀντιφάσεων. Ἐνας ἐξ ἴσου μέγας ἀριθμὸς ἀνθρώπων ἐκδηλώσεων ἀκολουθεῖ ἕνα δεύτερο δρόμο, ποὺ ἐνῶ εἶναι ἐξ ἴσου λογικῶς ἀναγκαῖος, εἶναι ὄχι ὀλιγώτερον ἀντιφατικὸς τοῦ πρώτου. Μέσα εἰς πολλὰς χιλιάδας λέξεων καὶ φράσεων, ἐπαναλαμβάνομεν, ὑπολανθάνει ἡ ἀρνησις τῆς ἀναγκαιότητος, τὸ ἀρνητικὸν πρωτογενὲς στοιχεῖον ποὺ εὐρίσκεται πάντοτε, ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεώς μας, ἀντιμέτωπον τοῦ θετικοῦ. Τὸ + καὶ τὸ —, τὰ δύο αὐτὰ παντοῦ καὶ πάντοτε ἀλληλοεξαρτώμενα καὶ ἀλληλοαναιρούμενα, εἶναι ὁ ἀκατάλυτος νόμος τῆς ἀντιθέσεως ποὺ ἐμψυχώνει τὴν ἀνθρώπινη ζωὴ καὶ τὴν ἀλήθεια· χωρὶς τὸ σὺν (+) δὲν ὑπάρχει πλήν (—) καὶ χωρὶς τὸ πλήν (—) δὲν νοεῖται τὸ σὺν (+).

Ἐὰν πρὸς στιγμὴν φαντασθῶμε καὶ πάλιν ὅτι θὰ ἦτο δυνατόν μὲ ἕνα μαγικὸ σφουγγάρι νὰ σβήσουμε καὶ νὰ καταστρέψουμε ἔτσι ὅλες τὶς λέξεις, δύο πράγματα ὅπωςδήποτε θὰ ἔμενον, ἡμεῖς καὶ ὁ περιβάλλον ἡμᾶς κόσμος, τὸ ὑποκείμενον καὶ τὸ ἀντικείμενον· αὐτὲς οἱ δύο πρωταρχικὲς ἔννοιαι θὰ ἔμενον ὅπωςδήποτε μετὰ τὴν καταστροφὴν ὅλων τῶν λέξεων εἰς μίαν στενὴν ἀλληλεξάρτησιν. Δὲν εἶναι ἀνθρώπινως δυνατόν νὰ διαχωρισθῆ ἡ ἔννοια τοῦ ἀντικειμένου ἀπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ ὑποκειμένου, ἀλλὰ καὶ ἀντιστρόφως, δοθέντος τοῦ ὑποκειμένου συνυπονοεῖται τὸ ἀντικείμενον καὶ τὰνὰπαλιν. Ἐτσι ἀπογυμνωμένοι ἀπὸ λέξεις, μὲ μόνον ἐφόδια τὸ ἐγὼ μας καὶ τὸν ἀντικειμενικὸν κόσμον θὰ ἀρχίζαμε νὰ ξαναφτιάχνουμε τὸ ἀπαράτη-

τον λεξιλόγιον. Εἶναι φανερόν πῶς καίθε μιὰ λέξις, πού θά φτιάχνηται, θά περιέχη ὁπωσδήποτε καίτι ἀπό τὰ δύο αὐτὰ βασικά στοιχεῖα, καίτι ἀπό τὸ ὑποκείμενον καὶ καίτι ἀπό τὸ ἀντικείμενον, καίτι ἀπό τὸ (-|-) καὶ καίτι ἀπό τὸ (- -). Εἶναι κατ'ἀκολουθίαν φανερόν, πῶς ὅλο αὐτὸ τὸ ἄπειρον πλῆθος τῶν λέξεων, ποὺ χρησιμοποιοῦμεν, κτίζεται ἐπίνω σ' ἓνα (-|-) καὶ σ' ἓνα (-).

Ἄλλ' ὅταν φυσικὴ διαχωριστικὴ γραμμὴ μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν ἀντιφατικῶν ἀπόψεων δὲν ὑφίσταται, οἰαδήποτε ἀλλαγὴ βαθμολογίας, οἰαδήποτε τοποθέτησις μας εἰς τὴν "κλίμακα", δὲν μᾶς ἀπομακρύνει παρὰ μόνον ἀπὸ τὴν κατὰ συνθήκην ἀναλογίαν. Ἔτσι ἡ ἀλήθεια εἶναι δυνατόν νὰ τοποθετηθῇ ἀναλόγως εἴτε πληρέστερον πρὸς τὸ θετικὸν εἴτε πλησιέστερον πρὸς τὸ ἀρνητικὸν ἄκρον, εἰς μίαν οἰαδήποτε βαθμίδα.

Μὴ ὑπάρχοντος φυσικοῦ κριτηρίου, λαμβάνεται ὡς τοιοῦτον ἐξ ἀνάγκης εἴτε ἡ γνώμη τοῦ συνόλου, εἴτε ἄλλοτε καὶ οὐχί σπανίως ἡ γνώμη μιᾶς μικρᾶς ἢ μεγάλης ὁμάδος. Ἄλλ' εἴτε τὴν γνώμην τοῦ συνόλου εἴτε τὴν γνώμην μιᾶς μερίδος μόνον ἐκπροσωπεῖ μία Ἄ κρίσις, εἴτε ἀκόμη καὶ τὴν γνώμην ἑνὸς μόνου ἀτόμου, πάντοτε ἡ κρίσις αὕτη κρύβει μέσα της τὴν ἀντίφρασιν τοῦ εἶναι καὶ δὲν εἶναι, τοῦ θετικοῦ καὶ τοῦ ἀρνητικοῦ στοιχείου, τῆς θετικῆς καὶ τῆς ἀρνητικῆς ἀναγκαιότητος.

Ἔστω, λοιπόν, καὶ ἂν δὲν ὑπάρχη ἀντίθετος γνώμη εἰς μίαν δεδομένην κρίσιν, ὅπως εἶναι τὸ $2-|-2=4$, πρόκειται πάντοτε περὶ μιᾶς κατὰ συνθήκην κρίσεως. Εἶναι ἀνάγκη νὰ τονισθῇ καὶ πάλιν ἐδῶ, ὅτι καὶ ἡ κρίσις αὕτη, πού φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως τόσον αὐτοβεβαία, εἶναι μόνον κατὰ συνθήκην τιαύτη. Πρῶτον διότι τὸ πανανθρώπινον κῆρος μιᾶς γνώμης δὲν ἀποτελεῖ φυσικὸν κριτήριον τῆς ἀληθείας, ἀλλὰ γίνεται δεκτὸν ἐλλείπαντος ἄλλου φυσικοῦ κριτηρίου, καὶ δεύτερον, διότι καὶ αὐτὸ ἀκόμη τὸ πολυθρόλυτον πανθρώπινον κῆρος μιᾶς αὐτοβεβαίας κρίσεως, ὅπως εἶναι ἡ κρίσις $2-|-2=4$, καὶ τὸ καθολικὸν αὐτὸ κῆρος, εἶναι μόνον φαινομενικόν. Ἐφ' ὅσον δὲν μᾶς εἶναι δυνατόν νὰ ἀποξενωθῶμεν ἀπ' αὐτὴν τὴν ὑπερβατικὴν ἔννοιαν τῆς βουλευτικῆς ἐλευθερίας, πού καταλύει τὸν νόμον τῆς ἀνάγκης καὶ τὴν ἀναγκαιότητα τῶν ἀριθμητικῶν σχέσεων καὶ τῶν λογικῶν κανόνων, καὶ μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ὁμιλῶμεν μὲ τόσῃν ἀφέλειαν καὶ μὲ τόσῃν φυσικότητα περὶ ἀποφάσεων καὶ περὶ κατορθωμάτων, περὶ ἀναπτύξεως πρωτοβουλίας καὶ ἐνεργητικότητος, περὶ τοῦ ἀνθρώπινου δικαιώματος καὶ τῆς ἀνθρωπίνης δυνάμεως, νὰ ἀποφασίζωμεν καὶ νὰ ἐκλέγωμεν κατ' ἀρέσκειαν, ἐφ' ὅσον ὅλη μας ἡ προσωπικότης εἶναι κατὰ τὸ ἥμισυ συνυφασμένη μὲ αὐτὴν τὴν ὑπερβατικὴν οὐσίαν, πού δὲν ἠμποροῦμε νὰ τὴν συλλάβουμε ἄλλῶς, παρὰ ὡς μὴ αἰτιότητα καὶ ὡς ἀρνησιν τοῦ νόμου τῆς ἀνάγκης, δὲν ἔχομεν τὸ δικαίωμα νὰ θεωροῦμεν ὡς ἀνεπίδεκτον ἀμφιβολίας καὶ ὡς αὐτοβεβαίαν, τὴν λογικῶς ἀναγ

καίαν κρίσιν $2+2=4$. Ἡ λογικὴ ἀναγκαιότης τοῦ $2+2=4$ κρημνίζεται μὲ τὴ λογικὴν ἀναγκαιότητα τοῦ αὐτεξουσίου, πού δὲν ἔμπορεῖ ἀλλέως νὰ νοηθῆ παρὰ ὡς ἄρνησις τῆς ἀναγκαιότητος τῶν ἀριθμῶν, τῶν λογικῶν κανόνων καὶ τῶν αἰτίων.

Ἐπειδὴ, λοιπόν, ἡ ἄρνησις καὶ ἡ ἀμφιβολία εἶναι τὸ ἓνα ἀπὸ τὰ δύο στοιχεῖα τῆς ἀντιφατικῆς μας φύσεως, βέβαιαι προτάσεις ἐν τῇ κυριολεξίᾳ δὲν φαίνεται νὰ ὑπάρχουν. Τὸ $2+2=4$ εἶναι καὶ δὲν εἶναι βεβαία προτάσεις.

Ἄλλα τὰ νοήματά μας εἶναι ἢ μέσα στὸ δρόμο τῆς ἀναγκαιότητος ἢ ἀντιθέτως μέσα στὸ δρόμο τῆς μὴ ἀναγκαιότητος.

Ἄλλὰ πῶς νὰ ἐξηγηθῆ αὐτὸ τὸ αἴνιγμα, δύο πράγματα ἀμοιβαίως ἀντιφατικά, ὁ νόμος τῆς αἰτιότητος, πού ὑφαίνει τὰ πάντα μὲ τὸν πυκνὸν ἴστον τῶν προὑπαρχόντων αἰτίων, καὶ ἀφ' ἑτέρου ἡ ἀνθρωπίνη διαίσθησις περὶ μιᾶς ὑπερβατικῆς δημιουργικῆς ἰκανότητος, ἣτις ἐξωτερικεύεται εἰς τὴν πολυσχιδῆ ἀτομικὴν καὶ κοινωνικὴν δραστηριότητα, πῶς νὰ ἐξηγηθῆ αὐτὸ τὸ αἴνιγμα, δύο πράγματα, ἀν καὶ ἀμοιβαίως ἀντιφατικά, νὰ εἶναι δι' ὅλα τὰ ἀνθρώπινα ὄντα κάτι ἀπολύτως λογικὸν καὶ αὐταπόδεικτον.

Παντοῦ, ὅπου ὑπάρχει ὀρθολογισμὸς, κρύπτεται ἀφ' ἑνὸς ἡ ἔννοια τῆς ἀναγκαιότητος, ἀλλὰ παραδόξως καὶ τῆς μὴ ἀναγκαιότητος, μιᾶς ἀναγκαιότητος θετικῆς ἢ ἀρνητικῆς. Τὸ πρόβλημα εἶναι ἀπὸ τὰ ἅλυστα—εἶναι τὸ πρόβλημα τοῦ νόμου τῆς ἀντιθέσεως καὶ ταυτίζεται μὲ αὐτὴν τὴν δισυπόστατον φύσιν τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητος.

Μέσα εἰς τὴν μίαν ἔννοιαν ἐξυπονοεῖται ἡ ἄλλη. Μέσα εἰς τὸ + τὸ — καὶ μέσα εἰς τὸ — τὸ +. Μέσα εἰς τὸ ὑποκείμενον προὑπάρχει ἔγκλειστον τὸ ἀντικείμενον καὶ μέσα εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀντικειμένου τὸ ὑποκείμενον. Ἄν καὶ ἡ μία ἔννοια ἀποτελεῖ ἄρνησιν τῆς ἄλλης, δὲν ὑφίσταται ἡ αἰτιότης χωρὶς τὸ ἐγώ, χωρὶς τὴν ἔννοιαν τοῦ νοοῦντος ὑποκειμένου, πού συμπίπτει μὲ τὴν ἔννοιαν τοῦ αὐτεξουσίου, οὔτε τὸ αὐτεξούσιον (τὸ ἐγώ) ὑφίσταται χωρὶς τὴν αἰτιότητα, πού συμπίπτει ἐπίσης μὲ τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀντικειμένου.

Ἐπεξηγηματικῶς ἐπαναλαμβάνομεν καὶ πάλιν ἐδῶ, ὅτι εἰάν τυχὸν ἐδοκίμαζα πρὸς στιγμὴν νὰ ἀρνηθῶ τὴν ὑπαρξιν τοῦ ἀντικειμενικοῦ κόσμου, θὰ ἦμουν ὡς τόσον ὑποχρεωμένος νὰ δικαιολογήσω τὴν προέλευσιν τῆς παραστάσεως πού ἔχω περὶ τῆς ὑπάρξεως ἐνὸς ἀντικειμένου π. χ. ἐνὸς δένδρου. Ἐὰν ἐν συνεχείᾳ ἐδεχόμουν ὅτι ἡ παράστασις αὐτὴ εἶναι ψευδαίσθησις, θὰ ἦμουν παρευθὺς ὑποχρεωμένος νὰ αἰτιολογήσω τὴν ψευδαίσθησιν καὶ νὰ ἐρωτήσω ποῦ ὀφείλεται, πῶς γεννιέται ἡ ψευδαίσθησις; Ποία εἶναι ἡ αἰτία τῆς ψευδαίσθησεως; Εὐθὺς ὁμως μὲ τὴν κατάθεσιν τῆς ἐρωτήσεως αὐτῆς ἀποδεικνύεται ἡ ὑπαρξις τοῦ ἀντικειμένου, ἡ ὑπαρξις τοῦ ἀντικειμενικοῦ κόσ-

σμου, πού συμπίπτει με τὴν ἔννοιαν τῆς αἰτιότητος. Ὄταν μέσα ἀπὸ τὸ μυαλό μου ἀναπηδᾷ ὑποχρεωτικῶς αὐτὴ ἢ ἐρώτησις (εἰς ποίαν αἰτίαν ὀφείλεται αὐτὴ ἔστω ἢ ψευδαίσθησις πού ἔχω περὶ τῆς ὑπάρξεως ἐνὸς ἀντικειμένου ;) σημαίνει πῶς ἡ ἔννοια τῆς αἰτίας εἶναι συνυφασμένη με τὸ γνωστικό μου ὄργανο καὶ ἀναπόσπαστος ἀπ' αὐτὸ—σημαίνει ἀκόμη ἢ ἐρώτησις αὐτὴ, τὴν προϋπόθεσι, περὶ τῆς ὑπάρξεως ἐνὸς ἄλλου πράγματος ἔξω ἀπὸ ἐμέ, τὸ ὁποῖον, ἂν καὶ ἀσύλληπτον εἰς τὴν πραγματικὴν του φύσιν, δύναται ὡς τόσον νὰ χρησιμεύσῃ ὡς αἰτία τῆς παραστάσεως, πού ἔχω, περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἀντικειμένου. Ἡ προβαλλομένη τυχὸν ἔνστασις, (ἐξτρεμιστικὸς ἰδεαλισμὸς) ὅτι ἢ ψευδαίσθησις εἶναι δυνατόν νὰ ἔχη τὴν αἰτίαν τῆς μέσα μου, νὰ εἶναι δηλ. αἰτία ἑαυτῆς, νὰ παράγεται δι' αὐταιτιότητος, ἰσοδυναμεῖ με ἀρνησιν τῆς ἀρχῆς τῆς αἰτιότητος, ἰσοδυναμεῖ με ἀποδοχὴν ἐνὸς ἀποτελέσματος ἄνευ προϋπαρχούσης αἰτίας. Ἀλλ' ἡ ἀρνησις τῆς ἀρχῆς τῆς αἰτιότητος δὲν εἶναι ἀνθρώπινως δυνατὴ, ἀφοῦ γνωστικὸν ὄργανον δὲν ὑφίσταται χωρὶς τὴν ἀρχὴν τῆς αἰτιότητος καὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ αὐτεξουσίου. Γνωστικὸν ὄργανον ἢ νοῦς δὲν ἔμπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ μόνον με τὸ ἓνα ἡμισυ τοῦ γνωσιολογικοῦ πυρῆνος· ἀφοῦ ἔξ ἄλλου μέσα εἰς τὸ + προϋποτίθεται τὸ — καὶ μέσα εἰς τὸ — τὸ +. Δὲν ὑφίσταται ὑποκείμενον χωρὶς τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀντικειμένου καὶ ἀντιστρόφως οὔτε ἡ ἔννοια τοῦ ἀντικειμένου ὑφίσταται χωρὶς τὸ νοῦν ὑποκείμενον.

Τοιοιτοτρόπως με τὴν ἀντίφασιν ὑπολανθάνουσαν πάντοτε μέσα εἰς τὸν μηχανισμόν τοῦ γνωστικοῦ μας ὄργάνου οὔτε ἓνα βῆμα δὲν κάνουμε, χωρὶς νὰ θέσουμε ὑπὸ ἀμφισβήτησιν ὅ,τι εἴχαμε δεχθῆ μετὰ βεβαιότητος τὴν ἀμέσως προηγουμένην στιγμήν.

Πᾶσα ἀποδεικτικὴ ἢ συμπερασματικὴ ὁδὸς εἶναι ὁδὸς ἀναγκαιότητος. Ὄταν ἓνας συλλογισμὸς ἀκολουθῆ ἓνα ἄλλον κατὰ τρόπον ἀναπόφευκτον, θὰ πῆ ὅτι μετὰ τῶν δύο αὐτῶν συλλογισμῶν ὑπάρχει σχέσις αὐστηρᾶς ἀναγκαιότητος· ὁ ἓνας συλλογισμὸς ἀκολουθεῖ τὸν ἄλλον κατ' ἀνάγκην καὶ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γίνῃ ἄλλῶς. Καὶ ἡ ἀναγκαιότης αὐτὴ παντοῦ καὶ πάντοτε φαίνεται διαστελλομένη εἰς θετικὴν καὶ ἀρνητικὴν, ἀντιστοιχοῦσα πρὸς τὰ δύο πρωτογενῆ στοιχεῖα τοῦ γνωστικοῦ μας ὄργάνου, τὸ θετικὸν καὶ τὸ ἀρνητικόν. Τὰ δύο αὐτά, ἀλληλένδετα καὶ ἀχώριστα, περικλείονται μέσα εἰς ὅλες τὰς φράσεις καὶ τὰς λέξεις, ἀλλὰ πολὺ εὐκολώτερα ἀνακαλύπτονται, ἂν τὰ ζητήσουμε μέσα εἰς τὰς δύο ὑπὸ δοκιμασίαν ἔννοιαι τῆς αἰτιότητος καὶ τοῦ αὐτεξουσίου. Εἶναι ἀξιοπεριέργον πῶς ὅλοι οἱ ἀνθρώποι δεχόμεθα ἀδιαμαρτυρήτως τὰς δύο αὐτὰς ἔννοιαι ἀπὸ κοινοῦ, ἐνῶ εἶναι στὸ βάθος ἀντιφατικῆς. Εἶναι ἀκατανόητον πῶς γίνεται νὰ ξεκινᾶμε πολλάκις ἀπὸ ἀφρητοῦ ἀρνητικὴν

ἀπὸ τὴν αὐτοβεβαίαν ἔννοιαν τοῦ αὐτεξουσίου, πὺ δὲν ἡμπορεῖ νὰ νοηθῆ ἄλλέως παρὰ ὡς ἄρνησις τῆς ἔννοιας τῆς αἰτιότητος καί, ἀπαρνούμενοι παρυσυθὺς τὴν προλαβοῦσαν ἀφετηρίαν, νὰ συνάγωμεν συμπεράσματα· εἶναι ἀκατανόητον τὸ πῶς ἡ σκέψις μας κινεῖται μέσα εἰς τὴν διοδίαν τῆς ἀρνητικῆς ἀναγκαιότητος, πὺ εἶναι τὸ αὐτεξούσιον, καὶ τῆς θετικῆς ἀναγκαιότητος, πὺ εἶναι οἰαδήποτε συμπερασματικὴ ὁδός.

Προϋποθέτοντες π.χ. τὸ αὐτεξούσιον, πὺ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ νοηθῆ ἄλλέως παρὰ ὡς ἄρνησις τῆς ἀναγκαιότητος, συμπεραίνομεν μετ' ἀναγκαιότητος, ὅτι ἔχομεν εὐθύνην διὰ τυχὸν σφάλματα ἡμῶν. Ὄταν κατὰ τὴν ἐξέλιξιν μιᾶς διαδικασίας ἀποδεικνύωμεν τὸ ἄλλοθι, κινούμεθα μέσα εἰς τὸν δρόμον τῆς αὐστηρᾶς ἀναγκαιότητος, ἀλλ' ὅταν ἀναγνωρίζωμεν εὐθύνην καὶ καταλογισμὸν, ἀποδεχόμενοι ὅτι κάτι πὺ ἔχει ἤδη γίνει, ὅτι ἦτο δυνατόν νὰ εἶχε γίνει ἄλλέως, ἐξερχόμεθα τῆς ὁδοῦ τῆς ἀναγκαιότητος καὶ πορευόμεθα τὴν ὁδὸν τῆς ἀρνήσεως αὐτῆς.

Εἰς αὐτὸν τὸν δεύτερο δρόμο βρίσκεται ἡ ἔννοια τῆς βουλευτικῆς ἐλευθερίας, τὴν ὁποίαν ὅλοι μας χωρὶς ἐξαίρεσιν προϋποθέτομεν αὐτοφανῆ καὶ αὐταπόδεικτον. δι' ὃ καὶ οὐδεὶς ἐκ τῶν ἀνθρώπων κατατρέβεται εἰς τὸ νὰ ἀποδείξῃ τὴν ὑπαρξίν τῆς.

Μὲ αὐτὸν τὸν διπλὸ δρόμο, μὲ τὴν διπλῆ αὐτὴ ἀντιφατικὴ γραμμὴ, μὲ αὐτὸ τὸ φυσικὸ δίπορτο, δύναται νὰ ἐξηγηθῆ πῶς ἐπάνω στὸ ἴδιο ζήτημα δυνάμεθα νὰ ἀντιπαρατάξουμε κάθε εἶδους θεωρία· πῶς ἐπάνω στὴν ἴδια λέξι ἀντιτάσσουμε πολλάκις ἐκ διαμέτρου ἀντίθετες ἀπόψεις· πῶς ἓνας συλλογισμὸς ἀπορρέει διὰ τὸν ἓναν μὲ λογικὴν ἀναγκαιότητα ἀκαταμάχητον, καθ' ἣν στιγμὴν τὴν αὐτὴν ἀναγκαιότητα οὐδόλως αἰσθάνεται ἄλλοτις· καὶ πρὸ μιᾶς οἰασδῆποτε ριζικῆς διαφωνίας προβάλλει τὸ ἐρώτημα, ποῖον εἶναι τὸ κριτήριον; Κριτήριον μιᾶς ἀληθείας, κριτήριον ὅμως κατὰ συνθήκην εἶναι, ὡς εἶπομεν, τὸ πανανθρώπινον κῦρος αὐτῆς, καὶ γίνεται δεκτὸν τὸ ἐν λόγῳ κριτήριον διότι δὲν ὑπάρχει ἄλλο.

Μὴ ὑπαρχούσης τυχὸν πανανθρώπινης ὁμοφωνίας, ὡς κριτήριον ἐξ ἀνάγκης χρησιμεύει ἡ γνώμη μιᾶς μικρᾶς ἢ μεγάλης ὁμάδος, ὅποτε ἔχομεν τόσα κριτήρια ὅσας καὶ ὁμάδας.

Λέγεται ὅτι ὡς ἄλλο μέτρον τῆς ἀληθείας χρησιμεύει ὁμοίως καὶ ἡ λεγομένη ὠφελιμιστικὴ ἀρχὴ (Πραγματισμὸς (W. James)) ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ ἀρχὴ, ἂν θελήσετε νὰ τὴν ἀναζητήσετε, θὰ σᾶς ὀδηγήσῃ εἰς τὸν αὐτὸν φαῦλον κύκλον, διότι θὰ ἔχετε νὰ ἀναμετρήσετε πολλὰς ἀτομικὰς ἢ ὁμαδικὰς γνώμας, καὶ ὅταν ὑπάρχουν πολλὰ ἀντιμαχόμενα ἀπόψεις, δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ βρῆτε ποία ἀπὸ ὅλες εἶναι ἐκείνη, πὺ ἀνταποκρίνεται περισσότερο μὲ τὴν ἀρχὴν αὐτὴν καὶ ποῖος εἶναι ὁ ἀκριβὴς ὁρισμὸς τῆς ἀρχῆς αὐτῆς.

Ἐπανερχόμενοι διὰ μιᾶς περιστροφῆς καὶ πάλιν εἰς τὰ ἴδια ἐπαναλαμβάνομεν τὴν ἐρώτησιν. Τί θὰ πῆ ἀλήθεια καὶ πότε κατέχω μίαν ἀλήθειαν; Πρακτικῶς κατέχω μίαν ἀλήθειαν, ὅταν αἰσθάνωμαι μαζί με ὅλα τὰ νοοῦντα ὄντα, ἢ ἐπὶ τέλους με ἓνα μέρος αὐτῶν, τὴν ἐπιτακτικὴν ἀνάγκην νὰ δεχθῶ μίαν Α πρότασιν ὡς αὐταπόδεικτον καὶ λογικῶς ἀναγκαίαν, ἢ ἔστω ἀπορρέουσιν ἐκ τινος ἄλλης αὐταποδείκτου κρίσεως μετ' ἀναποφεύκτου λογικῆς ἀναγκαιότητος· καὶ μία τοιαύτη κρίσις εἶναι π.χ. τὸ $2 + 2 = 4$.

Κριτήριον λοιπὸν μιᾶς ἀληθείας, ἔστω κριτήριον κατὰ συνθήκην, εἶναι κατὰ πρῶτον λόγον τὸ πανανθρώπινον κῦρος αὐτῆς, ἐνῶ ἄλλοτε ὡς κριτήριον χρησιμεύει ἡ γνώμη μιᾶς μικρᾶς ἢ μεγάλης ομάδος ἀνθρώπων. Ἡ γνώμη δὲ αὕτη πρὸς τὴν ὁποίαν συμφωνοῦν καὶ ὅλοι οἱ ἄλλοι ἢ πολλοὶ ἄλλοι, ὑποθετικῶς πάλιν ἀνταποκρίνεται πρὸς μίαν ἀντικειμενικὴν πραγματικότητα, πρὸς κάποιο ἀντικειμενικὸν εἶναι, πού με ἄλλες λέξεις χαρακτηρίζεται καὶ ὡς πρᾶγμα καθ' ἑαυτό.

Ἀξίζει νὰ ἐπαναληφθῆ καὶ πάλιν ἐδῶ, ὅτι αὕτη ἡ τελευταία μας ἀπαίτησις περὶ ὑποχρεωτικῆς ἀνταποκρίσεως π.χ. τοῦ $2 + 2 = 4$ με κάτι ἄλλο, πού βρίσκεται ἔξω ἀπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ καθαροῦ ὑποκειμένου, ἔξω ἀπὸ τὸ ἐγώ μας, καὶ πού χαρακτηρίζεται ὡς πρᾶγμα καθ' ἑαυτό, αὕτη ἡ σκέψις μας περὶ ἀνταποκρίσεως μεταφράζεται με ἄρνησιν αὐτοῦ τοῦ $2 + 2 = 4$. Εἴτε δεχθῶ ὅτι τὸ $2 + 2 = 4$ εἶναι συγχρόνως καὶ πρᾶγμα καθ' ἑαυτό, εἴτε ἀντιθέτως δεχθῶ ὅτι τὸ $2 + 2 = 4$ εἶναι μόνον φαινόμενον, εἶναι ἀκριβῶς τὸ ἴδιο. Καὶ αἱ δύο αὗται προτάσεις σημαίνουν ἐν ταύτῳ καὶ ἀποδοχὴν καὶ ἄρνησιν τοῦ $2 + 2 = 4$. Ἀπὸ τῆ στιγμῆ πού προφέρω τὴν φράσιν «πρᾶγμα καθ' ἑαυτό», τίθεται ἀμέσως ἐν ἀμφιβόλῳ ἡ οἰκεία πρότασις εἰς τὴν ὁποίαν ἀναφέρεται ἡ φράσις. Ὅταν ἐρωτῶ, εἰναι τὸ $2 + 2 = 4$ εἶναι καὶ πρᾶγμα καθ' ἑαυτό, ἐξυπακούεται ὅτι ἢμπορεῖ καὶ νὰ μὴν εἶναι. Ἡ φράσις αὕτη καὶ μόνη, ἢ ἐρώτησις αὕτη καὶ μόνη, μᾶς ἀποκαλύπτει χαρακτηριστικῶς τὸν ἀντιφατικὸν πυρῆνα τοῦ νοητικοῦ μας μηχανισμοῦ, τὴν θετικο - ἀρνητικὴν μας φύσιν.

Εἶναι γεγονὸς ὅτι ἀπὸ τὰ πρῶτα μας ἀκόμη παιδικὰ βήματα, ἢ γνωστικὴ ἱεροτελεστία, ἢ κατάκτησις τῆς γνώσεως πραγματοποιεῖται διὰ μέσου τῆς ἀντιφατικῆς ἐννοίας τοῦ ὑποκειμένου καὶ ἀντικειμένου, με τὸ δίπορον τῆς αἰτιότητος καὶ τοῦ αὐτεξουσίου δι' ἑνὸς ἀντιφατικοῦ συνδυασμοῦ, ἐνὸς θετικοῦ καὶ ἐνὸς ἀρνητικοῦ ἡμίσεος. Αὐτὰ τὰ δύο ἀντιφατικὰ ἡμίση ἢμπορεῖτε νὰ τὰ ἀναγνωρίσετε μέσα εἰς ὅλες τὶς ἐκδηλώσεις τῆς καθημερινῆς ζωῆς, εἰς ὅλες ἐκεῖνες τὶς ἐκφράσεις μας, πού διαδηλοῦν τὴν ἐνεργὸν ἐπέμβασιν τῆς ἀνθρωπίνης ἀτομικότητος, τοῦ ἐγώ μας, καὶ εἰς ὅλες τὶς ἄλλες, πού ἀναγνωρίζουν τὴν ἀναπόδραστον ἀναγκαιότητα τῆς ροῆς τῶν πραγμάτων. Μερικὲς χαρακτηριστικὲς φράσεις

ἄπὸ τὸν κόσμον τῆς ἀναγκαιότητος καὶ ἄπὸ τὸν κόσμον τῆς ἑλευθερίας, εἶναι ἀρκετὲς διὰ νὰ δείξουν τὸ δυσπρόστατον τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως.

Ἐμβαθύνετε σὲ μερικὲς μόνον λέξεις καὶ φράσεις καὶ θὰ πεισθῆτε γιὰ αὐτὴ τὴ μεγάλη καὶ ἰσόβιο δουλεία τῶν ἀνθρώπων. (Ὅταν π.χ. δίνουμε ἢ λαμβάνουμε συμβουλές, ὅταν ἐρωτᾶμε τοὺς ἄλλους, τί νὰ κάνουμε; Ὅταν ἀρχίζουμε μίαν πρότασιν μὲ «τὸ ἐάν», ἐάν δὲν φροντίσετε ἢ ἐάν δὲν ὑποχωρήσετε ἢ ἐάν δὲν δεχθῆτε τὴν προτεινομένην λύσιν, ἢ ἐάν κατορθώσετε νὰ ἐπιτύχετε κ.λ.π. κ.λ.π.) εἰς ὅλας αὐτὰς τίς φράσεις εἶναι κρυμμένο τὸ ἀρνητικὸν τοῦ νόμου τῆς αἰτιότητος, ἢ ἀρνησις τῆς ἀναγκαιότητος τῶν ἀριθμῶν καὶ τῶν αἰτίων.

Τί νόημα θὰ εἶχαν αἱ συμβουλαὶ ἢ αἱ ἐρωτήσεις καὶ αἱ προσειδοποιήσεις, ἐάν ὅλα ἦσαν προκαθορισμένα ὑπὸ τὸ κράτος μιᾶς ἀφεύκτου ἀναγκαιότητος;

Ὅλα αἱ στοιχειώδεις ἀλήθειαι τῶν ἀριθμητικῶν σχέσεων ἀνακηρύσσονται ὁμοφώνως ὡς ἀλήθειαι, ἐπειδὴ γίνονται ἄπ' ὅλον τὸν κόσμον ἀποδεκταὶ ὡς αὐτονόητοι. Κριτήριον ἢ μέτρον, ἔστω κατὰ συνθήκην, περισσότερον ἔγκυρον ἄπὸ τὴν γνώμην τῆς ὁλότητος δὲν φαίνεται ὅτι ὑπάρχει.

Ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ πανανθρώπινο κῦρος, δι' ὅσας προτάσεις τὸ ἐξασφαλίζουν, εἶναι μόνον ἐπιφανειακόν. Οἰαδήποτε πρότασις, ὅσονδήποτε αὐτοβεβαία, τίθεται ἀσυναισθήτως ὑφ' ἡμῶν τῶν ἰδίων ἐν ἀμφιβόλῳ τὴν ἀμέσως ἐπομένην στιγμήν. Τὸ $2+2=4$, ἐνῶ ἔχει φαινομενικῶς πανανθρώπινον κῦρος, καταρρίπτεται μετὰ μίαν στιγμήν ὑφ' ἡμῶν τῶν ἰδίων.

Ἐφ' ὅσον δὲν ἔχουμε τὴν δύναμιν νὰ ἀρνηθῶμεν τὴν ὑπερβατικὴν ἔννοιαν τοῦ αὐτεξουσίου, ποὺ φαίνεται τόσο ῥιζωμένη μέσα στὸ εἶναι μας, ἔφ' ὅσον εἶναι ἀνθρωπίνως ἀδύνατον νὰ ἀπορρίψωμεν τὴν ἔννοιαν τοῦ καθαρῶ ὑποκειμένου, τῆς ἰδίας μας ἀτομικότητος, τοῦ ἀνθρώπινου ἐγώ, καὶ μὲ τόση φυσικότητα, ἀφέλειαν, ἐπιπολαιότητα καὶ αὐτοπεποίθησιν ἀντιτάσσουμε τὸν ἑαυτό μας πρὸς τὴν ῥοὴν τῶν πραγμάτων, βέβαιοι ὅτι ὑπευθύνως καθορίζομεν ὅλα ἐκεῖνα τὰ ζητήματα, ποὺ ἐξαρτῶνται, ὅπως λέγομεν, ἀπὸ τὰς σκέψεις καὶ τὰς ἀποφάσεις ἡμῶν, στὴν οὐσία ἀρνούμεθα τὴν ἀναγκαιότητα τῶν αἰτίων καὶ τῶν ἀριθμῶν καὶ δεχόμεθα ὅτι κάτι εἶναι δυνατὸν νὰ προέλθῃ ἄνευ αἰτίας, ἀρνούμενοι ἀσυναισθήτως τὸ $2+2=4$.

Καὶ ἡ ὁδός, λοιπὸν, τῶν ἀποδείξεων, τὴν ὁποίαν συνήθως ἐπικαλούμεθα διὰ τὴν κατοχύρωσιν μιᾶς ἀληθείας, εἶναι ὁμοίως ὁδὸς ἀντιφατικὴ καὶ μόνον πρὸς στιγμήν μᾶς ἐξασφαλίζει τὴν ψευδαίσθησιν τῆς βεβαιότητος διὰ μίαν πρότασιν.

Οἰαδήποτε συμπερασματικὴ ὁδός, ὅπως καὶ ἡ ὁδὸς τῶν ἀποδείξεων, εἶναι κατ' ἀρχὴν ὁδὸς ἀναγκαιότητος, ἀλλὰ θετικῆς ἀναγκαιότητος. Πῶς νὰ ἐξηγηθῆ ὅτι μὲ ἀφειρηθῆ τὴν αὐταπόδεικτον ἔννοιαν τῆς βουλευτικῆς ἑλευθερίας, ποὺ ἰσοῦται μὲ

ἄρνησιν τῆς θετικῆς ἀναγκαιότητος ἢ αἰτιότητος, συμπεραίνομεν, ἀντιφάσκοντες πρὸς τὴν ἀφειρητὴν, τόσα ἀκατανόητα πράγματα.

Τί εἶδους πράγμα λοιπὸν νὰ εἶναι αὕτη ἡ ἐλευθέρα μας βούλησις, διὰ τὴν ὁποίαν, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν ἐν γένει συμπεριφορὰν μας, τόσον πολὺ εἴμεθα ὅλοι βέβαιοι; Ὑπάρχει κανένας τρόπος διὰ νὰ ἀποδειχθῇ ὡς ἀληθῆς; Ἡ εἶναι αὐταπόδεικτος; Ἀλλ' ἐπίσης καὶ ἀκόμη περισσότερο ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ ἔννοια τῆς αἰτιότητος, πρὸ παντὸς αὕτη. Πῶς νὰ νοηθῇ; Ποῖος εἶναι ὁ ὀρισμὸς τῆς; Εἶναι ἔμφυτος καὶ ἔγκλειστος ἐκ τῶν προτέρων μέσα εἰς τὸν νοῦν μας καὶ αὐταπόδεικτος ἢ ἔχει ἀνάγκην ἀποδείξεως; Μὲ μεγάλη προχειρότητα δίνουμε ὅλοι μας τὸν ὀρισμὸν τῆς αἰτιότητος.

Πᾶν τὸ γινόμενον ἐξαρτᾶται ἀπὸ αἷτιον τι. Ἀλλὰ τί εἶναι αἷτιον; Μὲ αὕτη τὴ λέξι ὅλοι ἐξοικειούμεθα ἀπὸ παιδικῆς ἡλικίας, χωρὶς νὰ ἠμποροῦμε νὰ τὴν ἀναλύσουμε. Ὀμιλοῦμεν περὶ τοῦ αὐτοῦ ἀποτελέσματος ἐκ διαφόρων αἰτίων!, ἢ περὶ διαφόρων ἀποτελεσμάτων ἐκ τοῦ αὐτοῦ αἰτίου!, χωρὶς νὰ ἠμποροῦμε νὰ ἐξηγήσουμε τί εἶναι ἐκεῖνο, πού κρύπτεται κάτω ἀπ' αὐτοὺς τοὺς τόσον μπερδεμένους συλλογισμοὺς. Ἀκόμη ὀρίζουμε ὅτι τὰ αὐτὰ αἷτια ἔχουσιν πάντοτε τὰ αὐτὰ ἀποτελέσματα καὶ ταυτίζουμε οὕτω τὴν αἰτιότητα μὲ τὸ εἶμαρμένον, ἐνῶ συγχρόνως ὀμιλοῦμεν περὶ ποιητικῶν καὶ τελικῶν αἰτίων. Ἄλλοτε λαμβάνουμε τὸ αἷτιον ὡς συνεχῆ ἀρτηρία τοῦ ἀποτελέσματος, ὅτι δοθέντος τοῦ αἰτίου δίδεται καὶ τὸ ἀποτέλεσμα, ἢ ἀντιθέτως ὅτι αἰρουμένου τοῦ αἰτίου αἶρεται καὶ τὸ ἀποτέλεσμα κλπ., κλπ. Ἀλλ' ὅσο προσπαθοῦμε νὰ πλησιάσουμε καὶ νὰ συλλάβουμε τὴν ἔννοια αὕτη, τόσο περισσότερο ἀπομακρύνεται καὶ μᾶς διαφεύγει. Ἐκεῖνο, πού καταλαβαίνουμε ἴσως, πού διαισθανόμεθα, εἶναι ὅτι συγγενεὺν πολὺ μὲ ὅ,τι ὀνομάζουμε ὕλη - ἢ ἀντικείμενο - ἢ θέσι ἢ ἀναγκαιότητα ἢ ὅτι συγγενεὺν πολὺ, ἀν δὲν συμπίπτῃ καθ' ὅλοκληρῶν, μὲ τὴν λεγομένην λογικὴν ἀναγκαιότητα καὶ ὅτι ἀποτελεῖ ὅπωςδήποτε τὸν ἀντίπαδον (ἀντίφασιν) πρὸς τὴν περισσότερο ἀκόμη ὑπερβατικὴν ἔννοια τῆς βουλευτικῆς ἐλευθερίας. Φαίνεται, λοιπὸν, πῶς αὕτη ἡ τόσον ἐκ πρώτης ὄψεως εὐκολονόητος ἀρχὴ τῆς αἰτιότητος καταντᾶ εἰς τὸ τέλος, ὅταν πολὺ τὴν μελετήσουμε, μία ἀκατάληπτος ἀρχή· μία ἐξ ἴσου ὑπερβατικὴ ἔννοια, ὅπως ἀκριβῶς καὶ ἡ ἔννοια τῆς ἐλευθέρας βουλήσεως.

Πάντως διὰ τὸν ἐπιστημονικῶς σκεπτόμενον, ἐφ' ὅσον ἐκ τῶν αἰτίων μαντεύομεν καὶ προδικάζομεν μελλοντικὰ γεγονότα, ἡ ἔννοια τῆς αἰτιότητος φαίνεται ὅτι ταυτίζεται μὲ τὴν ἔννοιαν ἐνὸς προκαθορισμένου μέλλοντος, ἐνὸς ἀναποφεύκτου εἶμαρμένον (Determinisme). Ὀμιλοῦμεν τότε περὶ μοιραίων συμβάντων, καὶ ἀναφωνοῦμεν ὅτι «τὸ πεπωμένον φυγεῖν ἀδύνατον».

Ἡ μεγαλυτέρα παραδοξότης, πού κρύβει τὸ μυστικὸν τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως, εἶναι ἀκριβῶς αὐτὴ ἐδῶ ἢ ἀντίφασις — καὶ ἡ ἐλευθερία τῆς βουλήσεως καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς αἰτιότητος (ὁ νόμος τῆς ἀνάγκης) εἶναι δι' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους ὁλοφάνερες καὶ αὐταπόδεικτες ἀλήθειες· καὶ ἐνῶ ἡ κάθε μία ἀπ' αὐτὲς τις δύο, χωρισμένη δὲν ἔμπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ, παρὰ ταῦτα ἡ κάθε μία δὲν ἔμπορεῖ νὰ νοηθῇ παρὰ ὡς ἄρνησις τῆς ἄλλης. Ἐτσι ἡ ἔννοια τῆς ἀλήθειας εὐρίσκεται πάντα μπερδεμένη μέσα σ' αὐτὸ τὸ ἀντιφατικὸ ἀδιέξοδο.

Καὶ ἂν ἀκόμη συμφωνήσουμε μὲ τὴν θεωρίαν τοῦ Πραγματισμοῦ, καθ' ἣν ἡ ἀλήθεια ταυτίζεται μὲ τὴν ἀρχὴν τῆς μεγαλυτέρας δυνατῆς ὠφελιμότητος, εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐξηγήσουμε ὅτι ἀναζητώντας τὴν ἀρχὴν αὐτὴν (ὅπως θὰ ἴδωμεν πλέον διεξοδικῶς κατωτέρω εἰς τὸ περὶ ἠθικῆς φιλοσοφίας τελευταῖον κεφάλαιον) ἐμπίπτομεν εἰς τὸν αὐτὸν φαῦλον κύκλον τῶν θετικοῦ ἄρνητικῶν ἀντιφάσεων εἰς τὸν ὁποῖον περιπίπτομεν, κατὰ τὴν ἀναζήτησιν τῆς ἀληθείας, εἰς μίαν ἀδιέξοδον, ὅπου ἀλληλοσυγκρούονται πολλαὶ ἀτομικαὶ ἢ ὁμαδικαὶ γνώμαι καί, πρὸ τοῦ πλήθους τῶν ἀντιμαχομένων ἀπόψεων, δὲν ὑπάρχει ἐλπίς νὰ βροῦμε ποία ἀπ' ὅλες ἐκπροσωπεῖ τὴν ἐπιζητούμενην ὠφελιστικὴν ἀρχήν.

Οἰαδήποτε συμπερασματικὴ ἢ ἀποδεικτικὴ ὁδὸς, τὴν ὁποῖαν τυχὸν θὰ ἀκολουθήσωμεν, εἶναι ὁδὸς θετικῆς ἀναγκαιότητος καὶ θὰ ἔχῃ ὅπωςδήποτε μίαν αὐταπόδεικτον ἀφετηρίαν. Τί νὰ συμπεράνωμεν καὶ τί νὰ ἀποδείξωμεν, ὅταν ὅλοι μας ἐναλλάξ, καὶ χωρὶς νὰ ἔχωμεν ἀντίληψιν τοῦ πράγματος, λαμβάνωμεν ὡς ἀφετηρίαν δύο ἀμοιβαίως ἀντιφατικὲς ἀρχές.

Χιλιάκις καθ' ἑκάστην ξεκινᾶμε ἀπὸ τὴν προϋπόθεσιν περὶ βουλευτικῆς ἐλευθερίας καὶ ἀπαρνούμενοι, διὰ τῆς συμπερασματικῆς ὁδοῦ, τὴν ὁποῖαν ἀκολουθοῦμε, τὴν ἀφετηρίαν, συμπεραίνουμε τὰ πλέον ἀκατανόητα πράγματα. Ὑπερβαίνει τις ἀνθρώπινες δυνάμεις αὐτὸ καὶ δὲν ἔμπορεῖ νὰ κατανοηθῇ, πῶς συνάγομεν συμπεράσματα ἐκ τῆς μὴ ἀναγκαιότητος διὰ τῆς ἀναγκαιότητος.

Ἐὰν αἱ δύο ἔννοιαι τῆς βουλευτικῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς αἰτιότητος γίνωνται δεκταὶ ἀπ' ὅλους μας ὡς αὐταπόδεικτοι ἀλήθειαι, τότε ἀλήθεια ἴσον ἀντίφασις τοῦ εἶναι καὶ δὲν εἶναι. Ὅλοι μας παραδόξως δεχόμεθα μὲ περισσὴν ἐπιπολαιότητα ἀλλὰ καὶ μὲ ἀβίαστον φυσικότητα, ὅτι A ἴσον A καὶ ὅτι A ἴσον ὄχι A . Τὸ ἀπίστευτο αὐτὸ παιχνίδι τοῦ εἶναι καὶ δὲν εἶναι, παίζεται ἀπὸ ὅλους μας ἀπὸ τὸ πρωῒ ἕως τὸ βράδι. Τὸ A ἴσον A , ὅταν ἀναγνωρίζουμε τὴν ἀκατάλυτον ἀναγκαιότητα τῶν ἀριθμητικῶν πράξεων καὶ τὸν πανίσχυρον νόμον τῆς ἀνάγκης, καὶ τὸ A ἴσον ὄχι A , ὅταν, ὁμιλοῦντες περὶ πρωτοβουλίας καὶ ἐλευθέρων ἀποφάσεων, ἀποδίδωμεν εἰς τὴν ἐνεργὸν ἐπέμβασιν